

Радоман Јовановић

ЦРНОГОРСКО-ТУРСКИ ПОГРАНИЧНИ ОДНОСИ И БОЈ У ЛИПОВУ 1872. ГОДИНЕ

На црногорско-турској граници врло често су се догађали сукоби. Њихови узроци налазили су се у многобројним околностима, које су Црној Гори или биле наметнуте или се стицајем разноврсних услова формирале као саставни дио њеног политичко-економског живота. Поред других фактора, и сам акт непотпуног разграничења између Црне Горе и Турске 1858/9. године стварао је услове за сталне чарке на граници. Низ неријешених питања, у првом реду питање приватних имања која су остала с једне или друге стране границе, били су узрочници сталних сукоба. Сукоби су често произилазили и из исконске мржње Црногораца према муслиманима, а посебно према свему ономе што је турско. По логици Црногораца, било је нормално и законито отети било шта од Турака. Стијешњеност и недостатак обрадиве земље упућивали су их да је добијају путем отимања од Турака. Ово је имало за последицу потискивање, макар и у мањој мјери, Турака са њихових имања поред црногорске границе, према су они и даље задржавали формалну својину на њих. При овоме се понекад није обазирало ни на то што је Турцима право својине на таква имања било загарантовано међународним актима и што им је то право признавао и сам књаз Никола.

Знатан број спорних имања налазио се на граници у околини Служа и Колашина.

Поред честих сукоба у свим граничним појасевима, постојала је прилично велика несигурност и на турским пазарима. То се и те како негативно одражавало на трговачке односе Црногораца са њима и на општи економски живот Црне Горе. Животно заинтересовани за турске пазаре и на њих упућени, Црногорци су морали тамо ићи и поред несигурности на њима. На пазарима, особито у Колашину, Беранама и Пљевљима, често су се догађали сукоби између Црногораца и Турака. Турске власти су увијек за те сукобе окривљавале Црногорце, а они су, напротив, стално свађивали кривицу на муслимане. Кривце ових сукоба било је тешко и пронаћи, јер их турске власти нијесу упорно

тражиле, а Црногорци нијесу имали никаквих исправа да би турске власти на основу њих могле доказати идентитет изгредника. Због овога су Турци предлагали књазу Николи да се Црногорцима који одлазе на турске пазаре издају легитимације, које би, на захтјев полиције, морали показати, и да, осим тога, остављају оружје ван градова или пак у за то посебно одређеној просторији на улазу у град.¹

Из великог броја сукоба на турским пазарима треба поменути онај који се догодио у Колашину 18. јула 1872. године, јер је, иако безначајан, имао крупне последице. Он је био први у серији сукоба који су се ускоро последије њега одиграли и изазвали оштру кризу односа Црне Горе и Турске. Тог дана су колашински муслимани испребијали једног Речињанина, који је био дошао у Колашин да намири неки дуг. Колашински мудир сдбио је да прибави сатисфакцију том Речињанину, па се он сам освети убивши једног Турчина.² Овим убиством била је бачена варница у ионако затегнуте односе између Турака и Црногораца. Турци су очекивали прву повољну прилику да освете ово убиство. Она им се указала ускоро, када су 21. јула наишли кроз Колашин око 30 Дробњака и Горњоморачана, гонећи жито из Берана. Око 150 колашинских муслимана напало је на њих на изласку из града. Бранећи се, Црногорци су се повлачили до близу границе, одакле су се Колашинци вратили, видјевши да нападнутима долазе у помоћ Липовци. Најжешћи окршај одиграо се у близини црногорско-турске границе, у селу Блатини. Одавде су Липовци протјерали Турке до Бистрице, гдје се, пред мрак, прекинуо сукоб. Бој је трајао два сата и у њему је погинуло 11 Турака и 4 Црногорца.³

Овај сукоб је озлоједио и узнемирио народ у околини Колашина, па је и најмањи нови повод могао довести до озбиљнијих немира. Озлојеђени Морачани припремали су се да већ сљедећег дана изврше напад на Колашин и освете се Турцима за вјероломни напад на мирне људе, који су, по устаљеном обичају, ишли на турске пазаре. Ову намјеру осујетила је енергична забрана морачког начелника Баја Бошковића да се предузме било какав напад на турску територију.⁴ Узнемиреност црногорског живља у околини Колашина још више је појачана обавјештењем да колашински муслимани припремају напад на Липово. Да би предуприједио сукоб који се могао догодити ако би се ова вијест

¹ Државни музеј — Цетиње (ДМЦ) — Епоха Николе I (Н I), Акиф-паша — књазу Николи, 19. VI 1871. и 2. III 1872. — У напоменама је задржан стари календар, док су у основном тексту сви датуми по новом календару.

² Државни архив — Цетиње (ДАЦ) — Управа Двора, ф. 1, Баја Бошковић — књазу Николи, 10. VII 1872.

³ ДМЦ — Приновљени списи (ПС), Јонин Игњатијеву, бр. 30, Дубровник, 20. VIII 1872. — „Црногорац“, бр. 28 и 29, 1872.

⁴ ДМЦ — ПС, Јонин — Игњатијеву, бр. 30, Дубровник, 20. VIII 1872.

обистинила, Бајо Бошковић је наредио липовском официру да се не супротставља Турцима, па макар они и прешли црногорску границу.⁵

Иако се овај сукоб одиграо на турској територији и био изазван од муслимана, Porta је за њега оптуживала Црногорце. Одбијајући те оптужбе, књаз Никола је предложио босанским валији и великом везиру да се спор око сукоба ријеши мирним путем — преко мјешовите комисије, која би се упутила у околину Колашина. Porta, у почетку, на то није пристајала, али увидјевши да су сукоб изазвали колашински муслимани, одредила је за свог представника у комисији миралаја (пуковника) Салих-бега. За црногорског комесара књаз Никола је именовоао началника Мораче Баја Бошковића.⁶

Да би предуприједио нове сукобе прије но што комисија заврши свој рад, Бајо Бошковић се састао са Салих-бегом још прије формирања комисије. Постигнут је усмени споразум по коме је држављанима обје земље загарантована безбједност путовања по сусједној територији друге државе. Али, и поред тог споразума, Колашинци су напали 12. августа, на излазу из града, неколико морачких жена и једну од њих тешко ранили.⁷ Да би оправдао себе Салих-бег је ухапсио кривце, али је захтијевао да увријеђене жене дођу, ради свједочења, у Колашин, што су оне одбиле, па кривци нијесу ни осуђени.⁸

Сви ови догађаји револутирало су Црногорце у околини Колашина и појачали неповјерење према обећањима Турака. Осјећало се да више нико није сигуран на турској територији. Отада је на колашински пазар одлазило врло мало Црногораца. На тај начин је био прекинут готово сваки њихов саобраћај са сусједном турском територијом.⁹

Представници Турске у комисији за извиђај сукоба на Блатини дошли су, послјеге приличног одуговлачења, у Колашин. Црногорски представници, Бајо Бошковић и Митрофан Бан, очекивали су их у Речинама. Комисија се напакон састала 22. августа на Беглуку код Таре.¹⁰ Од тада па до 7. септембра комисија је сваки дан засједала у Блатини. Црногорски представници су тражили од Турске задовољштину за напад и доказивали да су за сукоб криви колашински муслимани. Комисија је стално испитивала свједоке сукоба, али се није могла нагодити ко га је први изазвао. Пошто су Турци упорно тврдили да су Црногорци први изазвали сукоб, Бајо Бошковић је увидио да је свако даље нагађање око тога бескорисно, па је предложио Салих-бегу да се

⁵ ДАЦ — Управа Двора, ф. 1, Бајо Бошковић — књазу Николи, 10. VII 1872.

⁶ ДМЦ — ПС, Јонин — Игњатијеви, бр. 20, Дубровник, 20. VIII 1872.

⁷ ДМЦ — Н. I, Бајо Бошковић — Салих-бегу, 31. VII 1872.

⁸ Исто, 5. VIII 1872.

⁹ Исто.

¹⁰ Исто, Бајо Бошковић — Салих-бегу, 18. и 19. VII, 8, 9. и 10. VIII 1872; Салих-бег — Бајо Бошковићу, 8. VIII 1872.

прекине даље испитивање свједока, а да потписани протокол свједочења представници доставе својим владама, које би утврдиле ко је крив за сукоб. Салих-бег је најприје на то пристао, али је већ сјутрадан од тога одустао, условљавајући потписивање протокола категоричким фиксирањем у њему да је на Блатини први пуцао Ристо Лукин из Липова, премда је то први урадио Колашинац Селман Арват. Пошто црногорски представници нијесу могли на то пристати, комисија је наставила рад испитивањем нових свједока. За вријеме свједочења Салих-бег се некоректно понашао, онемогућавајући свједочење једном Липовцу. То је извело из стрпљења Баја Бошковића, па је напустио комисију, оптужујући Салих-бега за пристрасност, и на тај начин се комисија разишла не постигавши никакав споразум.¹¹ Салих-бег је поново позвао Бошковића да наставе рад, али се он на то није одазвао већ је пошао на Цетиње да би реферисао књазу о раду комисије.¹²

Спор око сукоба у Блатини није изглађен већ је и даље остао препрека на путу успостављања нормалних односа између Колашина и околних црногорских села. Није помогла ни интервенција руског посланика у Цариграду генерала Игњатијева, који је Порти доказивао неправилност поступака Салих-бега. Њему су тамо чак одговорили да су урадили све што од њих зависи, али да књаз Никола није послао свог представника иако им је било познато да се Баја Бошковић састајао са Салих-бегом пуних 16 дана.¹³

Готово истовремено са сукобом у Блатини догађале су се чарке и на граници у околини Подгорице. У току три дана, од 16. до 19. јула, Турци су стално узнемиравали Црногорце, пуцајући на пролазнике или оне који су одлазили да обрађују своја имања у Вељем брду, па и на становнике села Рогаме, које се налазило на самој граници. Пипери, који скоро годину дана нијесу одлазили на турске пазаре у Подгорици и Служу, јер им је то био забранио књаз Никола, били су овим узнемиравањима револтирани, па су намјеравали да се свете Турцима, али је то предухитрио књаз енергичном забраном да се одговара на турске изазове. Књаз је желио да се ови поступци Турака отклоне мирним путем, па је захтијевао од скадарског гувернера да забрани узнемиравање мирног становништва. На овај захтјев Шефкет-паша је одговорио црногорском агенту у Скадру, капетану Перу Пејовићу, да је то безначајна ствар и да о њој он не зна ништа.

¹¹ ДМЦ — ПС, извјештаји Баја Бошковића књазу Николи, 26. и 27. VII 1872 (Прилог писма Станка Радоњића Јонину од 25. IX 1872); Јонин — Стремоухову, бр. 175, 20. IX 1872.

¹² ДМЦ — Н I, Салих-бег — Бају Бошковићу, 30. VIII 1872.

¹³ ДМЦ ПС, Игњатијев — Јонину, бр. 989, Цариград, 19. IX 1872.

На то је Пејовић изјавио да ни Црногорцима отада не преостаје ништа друго већ да се оружјем супротстављају.¹⁴

Ова узнемиравања је углавном вршила чета Албанаца, која се налазила у Вељем брду. Она је пуцала на Црногорце преко границе, а да јој то нијесу сметале ни турске власти нити регуларна војска, која је била смјештена у блокхаузима дуж Вељег брда.

Одговор Шефкет-паше и поступци турских власти убједили су књаза Николу да је узалудно очекивати од њих спречавање немира на граници. Он је дознао да Турци не само што не желе да се супротставе формирању оваквих албанских чета већ их, напротив, тајно помажу, желећи да преко њих изазову свађу између Црногораца и Албанаца и разруше тјешње односе који су између њих били успостављени за вријеме немира по Албанији претходне, 1871. године. Било је илузорно жалити се у Цариград на поступак скадарског гувернера, јер у Портини обећања није требало вјеровати, пошто је она непосредно прије ових узнемиравања доказала да своја обећања не извршава. Наиме, она је недавно била обећала да ће успоставити ред на граници, али није ништа предузела да се то постигне.

У оваквој ситуацији књазу није преостајало ништа друго већ да и Црногорци одговоре мјерама сличним онима које су примјењивали Турци. Он је дозволио Пиперима да формирају мање чете, али им је наредио да не смију убити ниједног Албанца, већ да, последије првог изазова од стране албанске чете, пуцају на регуларну турску војску, која је спокојно посматрала поступке албанске чете. Пиперима је строго наређено да на Турке смију пуцати једино са црногорске територије. Ово је био лукав поступак који је књазу омогућавао да се увијек оправда како Црногорци нијесу први изазвали сукоб. Да би сачувао добре односе са Албанцима, књаз је послао тајно своје повјерљиве људе по Албанији да саопште тамошњим првацима како он не жели нарушавати добре односе са њима и да Црногорци неће пуцати на Албанце, без обзира на њихове изазове.

Већ последије првог пуцња албанске чете Пипери су се приближили једном блокхаузу и убили два низама. Шефкет-паша се тада уплашио од већих сукоба па је послао два батаљона низама у Подгорицу, али је тада албанска чета са Вељег брда ишчезла и ниједног пуцња више није било. Овакав одговор Црногораца убједио је Шефкет-пашу да је требало повести рачуна о поступцима албанске чете, а, сем тога, осујетио је и свађу између Албанаца и Црногораца, која је била потребна турским политичким плановима.¹⁵

¹⁴ ДМЦ — Н I, Перо Пејовић — књазу Николу, 11. VII 1872; Шефкет-паша — књазу Николу, 24. VII 1872; ПС — Јонин — Игњатијеву, 20. VII 1872.

¹⁵ ДМЦ — ПС, Јонин — Игњатијеву, 20. VIII 1872.

Иако је Порта још прије ових узнемиравања била обећала да ће послати своје представнике за формирање мјешовите комисије у Подгорици, која би ријешила спорове на граници према Пиперијама, ипак је од тога одустала, јер је била озлојеђена на књаза Николу због његовог одбијања да, на позив великог везира, учествује на изложби у Бечу као саставни дио Турске. Пошто је Црна Гора упорно одбијала да учини било какав потез који би свједочио да је у било чему зависна од Турске, ни Порта није била вољна ма чим наговијестити да на Црну Гору гледа као на независну земљу.

Одустајање Порте да се изгледе ови сукоби на граници значило је продужавање несигурног стања у граничном појасу, које је Црној Гори наносило знатну штету. То је особито тешко погађало Пипере, упућене на турске пазаре у Подгорици и Спужу који су били за њих затворени. Они су негодовали против књажеве мирољубиве политике у овим сукобима, јер су сматрали да су они кажњени, а стварне кривце сукоба — Албанасе — не кажњавају њихове власти. Из тога је произишла распра у Црној Гори око књажеве мирољубиве политике и његовог пријатељског става према Албанцима.

Сукоби у околини Колашина и Подгорице изазвали су затегнуту ситуацију из које су могли произаћи немири већих размјера.

Већ смо изнијели да се комисија за извиђај сукоба у Блатини разишла не потписавши никакав споразум и да је црногорски представник Бајо Бошковић отпутовао на Цетиње. Нешто касније Салих-бег је поново позвао Бошковића да наставе рад, обећавајући да ће потписати протокол саслушања, са чим се раније није саглашавао. Овај позив је прихваћен и 26. септембра Бошковић је дошао на границу према Колашину.¹⁶ Истог дана споразумио се са миралајем Салих-бегом да се комисија састане 28. септембра, али до састанка није дошло, већ се тог дана одиграо сукоб знатних размјера.

Уочи доласка Баја Бошковића на границу колашински трговац Трипко Сарајлија обавијестио је липовског официра Вукалицу Драшковића да се Турци припремају за напад на Липово. Бајо Бошковић није повјеровало овом обавјештењу али је ипак наредио липовском официру да га извијести ако се догоди какав сукоб. На овај глас Липовци су се сами сакупили и одржали збор, са кога су одредили два човјека да пођу у извиђање до Колашина. На прилазу Колашину, код моста на Тари, ова двојица су се умијешала међу башибозуке. Турци су намјеравали да изненаде Липовце па су се одлучили за ноћни напад и предузели мјере да се не открије њихово кретање. У селу Дријенку уходе су се извукле између башибозука и стигле да јаве у Липово како су Турци кренули на њега. Липовци су напустили своје саврдаке и

¹⁶ ДМЦ — Н I, Салих-бег — Б. Бошковићу, 8. IX 1872; ПС — Јонин — Игњатијеву, 14. IX 1872.

склонили се са породицама и стоком под Рашачке плоче, на мјесту званом Чуке, погодном за отпор и пребацивање у Горњу Морачу. Одавде су јавили у Рашку Горњоморачанима да су Турци кренули на њих.

Миралај Салих-бег покренуо је три батаљона низама са артиљеријом и око 1000 башибозука, па је ишао сјеверном страном Липова, која је припадала Турској. На средини села прешао је црногорску границу и заузео доњи дио Липова, без иједног метка. Око 10 сати, Липовци, којих је било око 80 људи, отпочели су препуцавање са Турцима испод локалитета Чуке. Око подне дошли су им у помоћ Горњоморачани па су почели потискивати Турке према Мигаловици. Ускоро потом, када су Турци већ били потиснути преко црногорске границе, појавили су се низ Рујевик Доњоморачани. Они су снажно ударили Турцима с бока. Настао је жесток окршај у коме су се око 600 Морачана и Ровчана борили против више од 3000 Турака. Отпор Турака је сломљен, а онда су потискивани према Бистрици и рововима на Градини, гдје је пред мрак престао бој, пошто су Црногорци заузели прву линију ровова. Црногорци су били доста добро наоружани али нијесу имали довољно муниције, па се готово није имало чиме гађати. Зауоставивши се испред Градине, Црногорци су очекивали да им у току ноћи дође муниција из најближе барутане, и да следећег дана продуже бој.

Још док се водио бој Бајо Бошковић је послао 40 људи на други дио границе, позади Колашина, и наредио им да пуцају у ваздух, да би тиме заплашили Салих-бега и створио утисак да Црногорци намјеравају да нападну Колашин. Друга група диверзаната, њих свега 9, прикрала се ноћу до турских шатора и почела да гађа по њима.

У току ноћи Црногорци су вршили припреме за напад на други ред ровова, али су Турци ноћу у неред у одступили према Колашину.

На положају Градини нађен је шатор Салих-бега и неколико других ствари које су њему припадале, а међу њима и његова архива. У току боја Црногорци су заробили 3 барјака, педесетак пушака, око 30 шатора и 13 коња натоварених муницијом. Погинуло је 7 а ранило се 15 Црногораца, док су Турци имали око 20 мртвих и 150 рањених војника.¹⁷

¹⁷ Archives du Ministère des Affaires étrangères, Paris, Turquie — Scutari (AMSPF), vol. 19, fol. 3—10, Секалди — министру иностраних послова, 5. I 1873; ДМЦ — ПС Јонин — Стремоухову, 1. X 1872. Поред ових докумената, за реконструкцију боја служио сам се и пређењем које је доста живо и тачно а које ми је од старих Липоваца прикупио асистент Историјског института СРЦГ Новица Ракочевић. Напомињемо да су свједочанства о броју погинулих Турака у Липову различита. Јонин наводи да је било 18 погинулих (ДМЦ — ПС, Јонин — Стремоухову, 1. X 1872), аустријски документи 22 (Мило Вукчевић, Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874 — 1876. Цетиње 1950, 17), књаз Никола наводи прегјерано много — преко 100 (Никола I, Одношаји са Турском, „Записи“ VIII, 1931, 115) а „Црногорац“ — 20 („Црногорац“, 37, 30. IX 1872). Такође се разликују и подаци о величини пљачена.

Бој је почео на црногорској територији, али су Црногорци, гонећи Турке, прешли преко границе. За овај прелазак Црногораца на турско земљиште Порта се касније упорно качила у доказивању да се сукоб одиграо на њеној територији, па су отуда Црногорци и криви за њега.

Црногорцима је било загонетно ноћно одступање Турака, јер су имали знатно јаче снаге иако су били сузбијени. Тешко је било објаснити зашто су они уопште и прешли границу и ушли у црногорску територију више од по сата хода. Њих су забрињавали мотиви преласка регуларне турске војске преко границе. Војсци је стајао на челу један пуковник, школован и познат као одличан познавалац границе у околини Колашина, па се није могло претпоставити да је то урађено омашком. Да су прелазак извршили само колашински муслимани, онда би то био мањи разлог за забрињавање, јер би се тада могло претпоставити да је то урађено без наређења турских власти. Онако, прелаз је извршила углавном регуларна војска, па је тешко било схватити да је то предузето без наређења старијих власти. То је давало разлога за закључак да је сукоб у Липову почетак нове политике Турске према Црној Гори.

Терен Липова на коме се овај бој одиграо био је предмет спорова између Црне Горе и Турске, који су датирали још од 1858/9. године. Липово је некада било својина колашинских муслимана, али су их Морачани и Ровачани мало-помало потискивали са њега. Приликом разграничења у овој области међународна комисија је повукла границу правом линијом с Јабланова врха на Сињавини (пирамида бр. 43) на Рујев крш (пирамида бр. 44) и на тај начин пресјекла село Липово. Турској су припале четири петине Липова, а само једна петина Црној Гори. На дугој граничној линији од Јабланова врха до Рујева крша (близу 10 км) није био постављен ниједан гранични стуб, због чега је границу на терену било веома тешко одредити. Ова околност дала је касније Турцима могућност за упорно тврђење да се сукоб одиграо на њиховој територији. Приликом одређивања права својине на прекогранична имања, међународна комисија је у „Свесци спецификација“ фиксирала да колашински муслимани имају право својине и на дио Липова који је припао Црној Гори,¹⁸ али су они, као власници имања, по црногорским законима морали да плаћају дадњу на своја имања у Црној Гори. Фанатични муслимани нијесу хтјели да плаћају порез црногорској држави, па су престали да обрађују своја имања у црногорској дијелу Липова. На тако напуштена имања постепено су се населавали Морачани и Ровчани, подижући саврдаке. Турске власти су покушавале да спријече ово населјавање и да протјерају тамо већ населјене Црногорце. Тако, за вријеме рада мјешовите комисије,

¹⁸ »Le village ruiné de Lipovo divisé par la ligne adoptée reste en entier aux habitants de Kolachin.« („Црногорац“, 36, 23. IX 1872).

која је извиђала сукоб на Блатини од 21. јула, Салих-бег је усмено обавијестио Баја Бошковића о захтјеву босанског валије да Црногорци не користе више турска имања у Липову.¹⁹ Тада је Бошковић позван да приступи рјешавању ових имања, али је он то одбио, износећи да није за то овлашћен, већ је то у надлежности пограничне комисије, која се претходне године била разишла у околини Спужа.²⁰ Ускоро потом босански валија захтијевао је директно од књаза Николе да забрани Црногорцима коришћење турских имања у Липову и скренуо му пажњу на могућност сукоба око њих.²¹

Књаз Никола је признавао Колашинцима право својине на земље у Липову. Он је прихватио предлог босанског валије да се то питање ријеша преко мјешовите комисије. Како је било уобичајено да се таква питања рјешавају преко граничних комисија, било је нормално да се она састане тамо гдје се претходне године разишла — у околини Спужа, да претходно ријеша сва спорна питања на граници од Спужа до Колашина, па тек онда да приступи рјешавању питања права својине на имања у Липову. Овакав став књаза Николе био је довољна основа за мирно рјешење права својине колашинских муслимана, али је Салих-бег желио да то питање ријеша нападом на Липово и подизањем утврђења у њему.²²

Предосјећајући да би Турци могли поновити напад, књаз Никола је одмах последије боја у Липову наредио војводи Илији Пламенцу да мобилише осам батаљона у Брдима и изведе их на границу према Колашину. Са њим су били и војводе Миљан Вуков и Новица Церовић. Поред ове дужности војвода Пламенац је имао задатак да изврши извиђај о мјесту сукоба. Црногорска војска није се дуго задржала на граници према Колашину, јер се

¹⁹ ДМЦ — Н I, Салих-бег — Б. Бошковићу, 28. VIII 1872.

²⁰ Исто, Б. Бошковић — Салих-бегу, 29. VIII 1872; ПС — Б. Бошковић — књазу Николи, 26. VIII 1872. (прилог писму Станка Радоњића Јонину од 25. IX).

²¹ Исто, Мустафа-Асимпаша — књазу Николи, 7. IX 1872.

²² ДМЦ — ПС, Јонин — Стремоухову, 1. X 1872. По обавјештењима која је у Сарајеву добио руски конзул, до боја је дошло због тога што је командант Трећег армијског корпуса Дервиш-паша тајно, преко свог брата Фехим-паше, команданта војске у Сјеници, наредио Салих-бегу да пређе границу на спорном Липову и почне градити блокхауз, надајући се да ће тиме изазвати сукоб са Црном Гором. Дервиш-паша се надао да би тај сукоб примораво Турску да објави Црној Гори рат, а да би у том рату он био одређен за главнокмандајућег операција против Црне Горе. Тај рат би, по његовом мишљењу, за турско оружје имао још сјајнији успјех од чуденог Омер-пашиног похода на Црну Гору 1862. године. Он је био убијеђен да би са војском изашао на Цетиње. Такав успјех дао би му титулу сердар-екрема а његов долазак у Цариград претворио би се у тријумф и уздизање на дужност великог везира. (ДМЦ — ПС, руски конзул у Сарајеву — Игњатијеву, 6. I 1873) Ипак, ово мишљење треба прихватити с великом резервом.

књаз Никола убиједио да Турци не намјеравају да поново нападају на Липово.²³

Сукоб у Липову проузроковао је веома затегнуте односе између Црне Горе и Турске. Њих је још јаче заоштрило протјеривање из Скадра црногорског агента Пера Пејовића, које је уследило одмах послѣ боја.²⁴

Одмах по сукобу књаз Никола је уложио протест код Порте. Умјесто извињења, Порта је сваљивала сву кривицу за сукоб на Црну Гору, оптужујући је да су њени становници прешли на турску територију, први почели бој и блокирали Колашин. Она је у то убјеђивала и посланике сила у Цариграду, па се одатле у европску штампу лансирала вијест о кривници Црногораца за сукоб. Заступник босанског валије Раки одлучно је одбијао да призна да су Турци криви за сукоб, већ је захтијевао кажњавање Црногораца, наводно кривих за сукоб, и повлачење црногорске војске са турске територије.²⁵ Представници Турске упорно су тврдили да се сукоб одиграо на њиховој територији да је Салих-бег намјеравао једино да подигне два мала утврђења на турској територији, двадесет минута далеко од границе. Да би се ипак утврдило на чијој се територији сукоб одиграо, босански валија је наредио мутесарифу Новог Пазара да изврши анкету на терену, али је ипак тражио од књаза Николе задовољштину за напад на турске војнике.²⁶ Такву наредбу дао је и књаз Никола војводи Илији Пламенцу, а Порта је наредила Тефик-бегу, ранијем турском представнику у црногорско-турској граничној комисији, да отпутује у Колашин. Но у моменту када је требало да комесари изврше анкету, на граници према Колашину налазила се црногорска војска, што је Турска сматрала за повреду статус-квоа и тумачила као намјеру Црне Горе да нападне Колашин.²⁷ Због оваквог стања Порта је захтијевала да се црногорска војска повуче са границе, а ради олакшања стања предлагала је састанак војводе Миљана Вукова и турских представника.²⁸

Црногорски представник војвода Илија Пламенац утврдио је са турским комесарима, сјеничким мутесарифом Фаим-пашом и војним заповједником Ибрахим-пашом мјесто сукоба на терену и о томе потписао протокол.²⁹ Послије овога, на основу потписа-

²³ Исто, Јонин — Сремоухову, 1. X 1872; Никола I, нав. дј. 155.

²⁴ ДМЦ — Н I, Пера Пејовић — књазу Николи, 21. IX 1872.

²⁵ Исто, Раки — књазу Николи, 1. X 1872.

²⁶ Исто, Решид-паша — књазу Николи, 5. и 6. X 1872.

²⁷ Исто, велики везир — књазу Николи, 7. и 11. X 1872.

²⁸ Исто, Решид-паша — књазу Николи, 6. X 1872.

²⁹ У мемоарима књаза Николе наводи се погрешно да је Ибрахим-паша овог пута признао кривицу Турске и да се ускоро потом турски представник у граничној комисији Тефик-бег извињивао књазу Николи у име Порте. (Никола I, нав. дј., 156). Напротив, Порта никако није хтјела да призна своју кривицу а још мање је била спремна да се Црној Гори извињава, већ се највише око тога и водио читав даљи дипломатски сукоб.

ног протокола и упоређења карте и терена, требало је утврдити на чијој се територији налази то мјесто. То је требало да утврди нова комисија, слична ранијим црногорско-турским граничним комисијама, у чијој су надлежности били овакви послови. За свог представника у тој комисији Турска је одредила Тефик-бега, који ју је више пута раније заступао у преговорима са Црном Гором и у томе имао велико искуство. Он је 21. октобра отпутовао из Скадра за Цетиње.³⁰ На Цетињу он није могао показати овлашћење своје владе да са црногорским представником изврши анкету и потпише протокол, јер га није имао. Пошто му је књаз сутерисао да што прије добије овлашћење, Тефик-бег је отпутовао у Подгорицу и телеграфским путем затражио овлашћење од Порте, али немајући времена да дуго чека одговор, отпутовао је у Колашин.³¹ Тамо је он сам, без црногорског представника, отпочео рад на извиђању мјеста сукоба, што је на страни створило утисак да постоји и ради мјешовита црногорско-турска гранична комисија. У ствари, комисија није постојала, јер за њу се није могло сматрати то што се војвода Илија Пламенац сусрео са сјеничким мутесарифом и потписао протокол о утврђивању мјеста сукоба. Ни одлазак Тефик-бега у Колашин није се могао сматрати за почетак рада комисије, јер његовом извиђању и утврђивању на чијој се територији сукоб одиграо није присуствовао црногорски представник. Отуда се могло сматрати да Турска врши ово извиђање ради свог личног увида, а не у циљу рјешења насталог спора. О резултатима рада свог комесара Порте није обавјештавала Црну Гору, па је тако настала ситуација у којој су и Турска и Црна Гора вршиле анкету о територијалној припадности мјеста боја, али обје само за себе, независно једна од друге, не обавезујући и не обавјештавајући једна другу о њеним резултатима. Тако је настало једно привремено затишје у постављању захтјева, што је чинило вјероватном претпоставку да ће се на тај начин спор између њих ако не ријешити а оно заборавити.

Овакво стање прекинуо је Тефик-бег, када је 27. октобра телеграфски позвао из Колашина књажевог ађутанта Станка Радоњића, ранијег црногорског представника у граничној комисији, да заједнички приступе рјешавању питања права својине на земље у Липову. Он га је обавијестио да је добио овлашћења за то од Порте. При томе је заобишао да ишта рече о главном циљу своје мисије — утврђивању на чијој се територији одиграо бој. Књаз Никола је пристао да се пошаље Станко Радоњић на границу према Колашину и приступи рјешавању питања које је предложио Тефик-бег.³²

³⁰ ДМЦ — Н I, гувернер Албаније Шефжет-паша — књазу Николи, 9. X 1872.

³¹ ДМЦ — ПС, Јонин — Игњатијеву, 9. X 1872.

³² Исто, Јонин — Стремоухову, 22. X 1872.

У пристанку да прихвати овај позив видјела се или исувише велика попустљивост књажева и жеља да се спор око Липова ријеши мирољубиво, или пак недовољно сагледавање шта тај позив значи и какве ће бити последице његовог пристанка да се приступи послу око имања у Липову. Да се овај позив дубље прозreo, увидјело би се да Порта поступа лукаво и прилично дрско према Црној Гори. Остављајући неријешен спор око боја, игно-ришући га и чак настојећи да се преко њега пређе, Турска је предложила да се приступи рјешавању питања својине на имања на којима се тај бој одиграо. Већ се унапријед знало да би се то питање ријешило повољно за колашинске муслимане, јер им је књаз признавао право на имања у Липову, а и „Свеска спецификацијâ“ међународне комисије за разграничење им је то фиксирала. На тај начин колашинским муслиманима, кривим за бој у Липову би,заобилазним путем била дата сатисфакција од оних који су требали да је од Турске добију. Дакле, пристајући да се приступи послу око утврђивања права својине на земље у Липову, књаз Никола или није био довољно схватио шта из тога може проистећи, или је био спреман да последице тога жртвује мирном рјешењу спора, јер би Турска, не признајући своју кривицу и не дајући икаквих задовољштина, овим приморала Црну Гору да јој, на штету својих држављана, да сатисфакцију. Ако је требало да пристане на овај турски предлог, који је уједно значио и позив за обнављање рада мјешовите граничне комисије, књаз је могао и имао право да захтијева од Турске да комисија почне рад тамо гдје га је претходне године, без кривице Црне Горе, била обуставила — у околини Спужа. Јер, ако се и био догодио бој у Липову, то ипак није давало права Турској да се прво приступи рјешавању спољних питања имовинског карактера баш у њему. Књаз Никола је имао право да то захтијева од Турске, а на тај начин комисија би дошла од Спужа до Липова, уз услове експедитивног рада, тек крајем сљедеће, 1873. године, што би омогућило Црногорцима да се до тада и даље, на један од Турака како-тако толерисан начин, користе имањима у Липову. У крајњем случају књаз је могао захтијевати да се најприје ријеши спор око боја у Липову, па тек онда питање приватних имања у њему. Но књаз Никола у овом моменту није то тражио, већ је показао чак и спремност да заборави липовски бој, па се сагласио да пошаље овог представника у комисију, једино под условом да Пор-та да свом представнику овлашћења и наређења, да по завршетку рада у Липову, настави рјешавање спорних имања уз остале границе.³³ Ово је књаз морао тражити, јер Турска није давала довољно гаранција да ће њен представник у комисији, по завршетку рада у Липову, наставити рад на осталим спорним мјестима. Поступци турског представника у низу ранијих граничних комисија нијесу били такви да би се у његова обећања мо-

³³ Исто.

гло вјеровати. То је бацало сјенку неповјерења на обећања Порте и присиљавало Црну Гору да приступа с великом резервом сваком послу са њом. Чак и овог пута Турска је, придржавајући се своје кампање оптуживања Црне Горе за све и свашта, тврдила да црногорски књаз неће да шаље свог представника, иако је он већ био дошао на границу према Колашину.

У овом моменту, када је требало очекивати обнову рада граничне комисије, сукоб са Турском око протјераног црногорског агента у Скадру достигао је врхунац. Како је ово питање забрињавало књаз Николау више него липовски бој, јер је било за спољнополитичку активност Црне Горе и знатно важније, осјетило се да је он спреман да у питању Липова попусти ако би Порта испунила обећање да ће вратити агента у Скадар. Отуда је књаз настојао да тежиште сукоба са Турском пребаци са спора око боја у Липову на питање повратка агента у Скадар. Како је Порта одуговлачила са повратком агента и показивала намјеру да игнорише спор око боја у Липову и заташка га, без признајући своју кривицу, то је изазивало раздраженост књаза и побуђивало револт Црногораца, стварајући тиме затегнуту ситуацију, веома опасну по мир. Премда је Турска одуговлачила да ријешити ова два кључна питања својих односа са Црном Гором, књаз Никола је и тада имао крајње скромне и мирољубиве намјере. Он је, наиме, био одлучио да у овом моменту, видећи тешкоће за остварење својих ранијих захтјева, не тражи од Порте ништа, већ да чека развој ситуације, али ако Турска не предузме ништа за побољшање својих односа са Црном Гором, он ће послати великом везиру меморандум у коме ће изложити ток последњег догађаја и уопште односе између Црне Горе и Турске. У њему би изнио неопходног да се већ једанпут односи између Црне Горе и Турске поставе на јасне и праведне основе. Овом приликом књаз није хтио да тражи од Порте задовољштину, већ да јој изнесе увреду коју је она својим посљедњим поступцима нанијела Црној Гори као год и своју жељу да се спор између њих ријешити мирним путем. Ако овај његов поступак не би наишао на разумјевање код Порте, био је одлучио да се потпуно изолује од Турске, што је у крајњој линији могло имати веома опасне посљедице по мир на црногорским границама.³⁴

Владе Црне Горе и Турске напокон су се споразумјеле да отпочне рад на утврђивању граница у Липову и рјешавању питања приватних имања у њему. Црногорски представник Станко Радоњић састао се са Тефиќ-бегом 3. новембра 1872. и одмах поче рад на разграничењу.³⁵ Но пошто рад Илије Пламенца и Фамим-паше, који су требали да утврде ко је крив за бој, није уродио плодом, настале су тешкоће у раду пограничне комисије, па су

³⁴ Исто.

³⁵ Исто, Станко Радоњић — књазу Николи, без датума (прилог документу од 25. XI 1872).

преговори између Радоњића и Тефик-бега прекинути, под изговором да лоше вријеме не дозвољава рад прије прољећа сљедеће године.³⁶

Црногорске захтјеве од Порте активно је подржавала једино Русија. Њен посланик у Цариграду, генерал Игњатијев, упорно је доказивао Порти и посланицима акредитованим код ње да Црна Гора није крива за бој и да отуда Турска нема право да од ње тражи сатисфакцију. Руски конзул у Дубровнику Јонин, који је иначе био добро упознат са овим акцијама у вези са Липовом, непрестано је савјетовао књазу Николи да буде хладнокрван и у захтјевима обазрив. Директор Азијатског одјељења Министарства спољних послова Русије Стремоухов у потпуности је одобравао Јонинов став према сукобу око боја у Липову. Русија је свим силама настојала да се овај спор не претвори у већи сукоб, у који би се и она морала умијешати.³⁷

Руском посланику у Цариграду било је тешко штитити Црну Гору, јер је у томе био усамљен, осим што је његова настојања да се сачува мир унеколико подржавала Француска. Поражена у рату са Руском 1871. године, Француска је настојала да сачува мир у Европи, јер није била у могућности да се активно умијеша у сукоб на Балкану. Њен конзул у Скадру Секалди, по наређењу свог министра, препоручивао је књазу Николи да не изазове какав нов сукоб.³⁸

Руски посланик код Порте настојао је да умањи ратоборно расположење у Цариграду, које се све више појачавало. По обавјештењима која је почетком новембра 1872. Игњатијеву дао тадашњи велики везир Мехмед-Ружди паша, одмах по боју у Липову неки од министара настојали су да убиједе Порту да је потребно предузети рат против Црне Горе, доказујући да то захтјева част Турске која је сукобом била увријеђена.³⁹ Ратоборна средина око његовог претходника великог везира Мидхад-паше била је склона да због Липова поведе рат са Црном Гором, али европске силе, жељне мира, нијесу биле вољне да такву политику Турске одобре. Енглеска је, додуше, била вољна да подржи Туроку у настојању да казни Црну Гору, али је и она била за то да то кажњавање не изазове рат на Балкану. Користећи нерасположење европске дипломатије према ратоборном великом везиру, а углавном настојањима Русије, успјело се да се искористи Мидхад-пашин став према Црној Гори као један од аргумената у борби против њега. Ово настојање знатно је доприлијело паду вели-

³⁶ АМСПФ, вол. 19 фол. 3—10, Секалди — министру спољних послова, Скадар, 5. I 1873, Документе из Архива Министарства спољних послова Француске микрофилмовао је и превео ми др Димо Вујовић, на чему сам му много захваљан.

³⁷ ДМЦ — ПС, Стремоухов — Јонину, бр. 2970, Петроград, 10. X 1872.

³⁸ АМСПФ, вол. 19, фол. 31—33, министар иностраних послова — Секалдију, Версај, 14. I 1873.

³⁹ ДМЦ — ПС, Игњатијев — Јонину, бр. 1119, Цариград, 20. X 1872.

ког везира Митхад-паше. При томе не треба заборавити да је он био личност веома омрзнута у Русији, за чију дипломатију се питање његовог пада било формирало и као питање самољубља.⁴⁰ Порта је и сама увидјела да је намјера да се изазове сукоб на Балкану, при тадашњем ставу Европе према томе, опасна. За Русију, пак, питање евентуалног рата између Турске и Црне Горе било је врло тешко. Евентуални рат би изазвао врло тешке заплете, а у њему би Русија била приморана да штити Црну Гору, јер ако би је препустила самој себи у рату са Турском, било је сигурно да би Црна Гора била поражена, а то би престижу Русије у Европи, а особито њеном угледу код словенских народа, задало веома тежак удар. Отуда је Русија настојала да овом сукобу да̑ другачији обрт: да мир буде сачуван, а Црна Гора добије макар какву сатисфакцију. Истовремено постићи оба циља било је тешко, па ће на крају Русија савјетовати Црној Гори да заслужену сатисфакцију жртвује миру. Она је енергично подржавала у Цариграду Црну Гору, а истовремено савјетовала књазу Николи да сачува мир, указујући му на све могућности које су могле помоћи да се мирним путем прибави сатисфакција и очува углед Црне Горе као државе. Књаз Никола је отуда имао довољно разлога за наду да ће Русија постићи у Цариграду нешто за Црну Гору. Да би увјерио књазу Николу како се углед Црне Горе неће смањити ако она и не добије формалну сатисфакцију, а тиме га и убиједио да треба сачувати мир, Игњатијев му је сугеришао да је, само то што је Турска, као велика сила, одустала од намјере да води рат против мале Црне Горе и одлуке да изгради блокхауз у Липову, извјесна сатисфакција за Црну Гору. Штавише, то, на један посебан начин, доказује европској дипломатији да је Турска била крива за бој у Липову. Напокон, и само то је од огромне важности за Црну Гору, јер је тиме ослобођена од неминувне пропасти која јој је пријетила да јој је Турска објавила рат. Да би се ова затепнута ситуација, брементита озбиљним сукобима, побољшала, Русија је савјетовала Црној Гори да што прије обнови односе са Турском.⁴¹

Нови велики везир Мехмед-Ружди паша био је знатно мирољубивији од овог претходника. У вријеме његовог постављања за великог везира, на дужност босанског валије дошао је Мустафа-Асим паша, кога су Црногорци сматрали за часна и мирољубива човјека, спремна да спорове рјешава на миран и праведан начин. Његова посјета Цетињу, почетком 1872. године, и лични контакти са књазом Николом сматрани су као још један доказ чак и његове наклоности према добрим односима са Црном Гором. На Цетињу су се надали у његову увиђавност и спремност да липовски сукоб ријеши праведно. Књазу Николу је у овим

⁴⁰ Исто, Игњатијев — Јонину, 15. X 1872; Јонин — Игњатијеву, 29. X 1872.

⁴¹ Исто, Игњатијев — Јонину, 20. X 1872.

надама подржавао и Игњатијев. Он је савјетовао књазу да, првом повољном приликом, изјави своја пријатељска осјећања новом великом везиру Мехмед-Ружди паши, макар и због тога што се требало сјетити да је он, још 1866. године, за вријеме мисије војводе Илије Пламенца у Цариграду, показао своје добро расположење према Црној Гори. Књазу је напоменуто да велики везир искрено жели добре односе са Црном Гором и да је изјавио да се нада да ће у томе наићи на подршку и код црногорског књаза. Осим тога, књазу је савјетовано да искористи наименовање Мустафа-Асим паше за босанског валију, па, претпостављајући да би се са њим спор лакше ријешило него директно са Портом, да покуша преговоре са њим. Руски конзул у Дубровнику Јонин савјетовао је књазу да искористи боравак босанског валије у Колашину и да га позове да дође у Црну Гору ради непосредних разговора са њим о односима између Црне Горе и Турске. Књаз је прихватио овај савјет и преко Станка Радоњића, који се тада налазио у Колашину и утврђивао границу са Тефик-бегом, позвао Мустафа-Асим пашу да дође у Даниловград.⁴² Но до састанка није дошло.

И поред увјеравања да жели добре односе са Црном Гором, Порта је одуговлачила да ријешити спор који се био испријечио на путу за постизање тих односа. Увиђајући то и желећи да се спор што прије ријешити, на Цетињу се поново дошло на идеју да се у Цариград пошаље сенатор Илија Пламенац, ради непосредних преговора са Портом. Књаз Никола је намјеравао да још одмах послѣ боја пошаље Пламенца у Цариград, али се тада од тога одустало, јер у оном моменту раздражених страсти у Цариграду он није могао тамо ништа повољно постићи, а неуспјех његове мисије нанео би Црној Гори још једну увреду.⁴³ Поновљену идеју слања Пламенца у Цариград у почетку није одбацивао ни Игњатијев, премда није био спреман ни да је препоручи. Од ње се ипак одустало, можда и због тога што је Јонин савјетовао да се прво покуша ријешити спор непосредним преговорима са Мустафа-Асим пашом, па тек ако се тамо не успије онда слати Пламенца у Цариград.⁴⁴ Нешто касније, обавијестивши се на Порти да је Мустафа-Асим паша овлашћен да успостави непосредне односе са књазом Николом ради рјешења спора, и Игњатијев је савјетовао да се Пламенац не шаље у Цариград прије но се испита могућност рјешења спора непосредно са босанским валијом. Ако пак преговори са њим не би успјели, Игњатијев је обећао дати сву могућу помоћ црногорском сенатору када дође у Цариград.⁴⁵

Намјера за састанак Мустафа-паше и књаза није се остварила. Валија се састао у околини Колашина са црногорским представником у пограничној комисији, ађутантом Станком Ра-

⁴² Исто, Јонин — Игњатијеву, 6. и 13. XI 1872.

⁴³ Исто, Јонин — Игњатијеву, 6. XI 1872.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто, Игњатијев — Јонину, бр. 1227, 24. XI 1872.

доњићем. Он је покушао да ријеша бар један од задатака мјешовите црногорско-турске граничне комисије — да утврди коме припада терен на коме се бој одиграо. Но како је и он захтијевао од црногорског представника оно исто што и Тефик-бег: да се протоколом фиксира како су Црногорци први повриједили турску територију, то је протокол о преговорима остао непотписан. Црногорски представник пристајао је да усвоји тај захтјев валије једино под условом да се у протоколу напише да су Црногорци прешли турску границу тек онда када је већ било дошло до боја, и то једино тјерајући Турке са црногорске територије.⁴⁶ Незадовољан оваквим одбијањем Станка Радоњића, Мустафа-паша се обратио књазу Николи, али у писму није помињао сукоб нити тражио задовољштину, већ је предложио да се приступи рјешавању права својине на имању у Липову.⁴⁷

Босански валија је састанак у Колашину оцјењивао као користан, иако на њему није постигнут било какав споразум. По повратку у Сарајево он је изјављивао да је задовољан обиласком Колашина, и да се нада да ће се спор мирно ријешити. Штавише, он је говорио да је спреман да се за вријеме обиласка Никшића, што му је убрзо предстојало, састане са књазом Николом негдје на граници.⁴⁸

Спор са Турском око боја у Липову све више се одуговлачио, а његово рјешење све више одлагало. Како су постојали добри изгледи да Турска напокон испуни обећање о повратку црногорског агента у Скадар, што би се могло сматрати за давање извјесне сатисфакције Црној Гори, Игњатијев је савјетовао књазу Николи да више не инсистира упорно на липовском сукобу. Он је сматрао да Црна Гора, у тадашњим условима сталних промјена турских министара, не треба стално да захтијева сатисфакцију директно од Порте, већ је то лакше добити директним преговорима са гувернерима сусједних турских области.

Напуштајући ратоборну политику свог претходника, нови велики везир Мехмед-Ружди паша напустио је и политику упорног тражења сатисфакције од Црне Горе и показивао све више намјеру да не потрже спор око боја.⁴⁹ Ова промјена Портиног става према Црној Гори показивала је, на извјестан начин, да она увиђа своју кривицу за бој, а с друге стране, то је на неки начин давало неку сатисфакцију Црној Гори. Турска није хтјела јавно признати своју кривицу, а захтијевати и даље то од ње значило је отегнути унедоглед рјешење спора, а тиме одгодити и успостављање мира на црногорско-турској граници. Напоменуто је да се Русија највише ангажовала у Цариграду за Црну Гору. Она је стално доказивала да је неоправдано гледати на Црну Го-

⁴⁶ АМСПФ, вол. 19, фол. 3—10, Секалди — министру спољних послова, Скадар, 5. I 1873.

⁴⁷ ДМЦ — ПС, Јонин — Игњатијеву, 27. XI 1872. и 13. I 1873.

⁴⁸ Исто, руски конзул у Сарајеву — Јонину, 2. XII 1872.

⁴⁹ Исто, Игњатијев — Јонину, бр. 1149, 4. XI 1872.

ру као на „разбојничко пријездо“, како су је називале неке новине и енглески конзул.⁵⁰ Игњатијев је савјетовао књазу Николи да захтјевима за сатисфакцију не натеже питање сукоба више но што треба, већ да реално гледа на њега. Он је препоручивао да, у ситуацији каква је била настала, више готово и није потребно тражити ко је прав а ко крив, или пак настојати да се створе потпуно нормални односи између Црне Горе и Турске, јер је било неумјесно тежити начелима потпуне праведности у односима између њих. Ако би се то и постигло, Црној Гори би се тиме нанијело више штете него користи, јер ако би се трајан мир на њеним границама према Турској постигао и неким уговорима обезбједио, то би било од огромне штете за ослободилачке тежње Црногораца. Игњатијев је објашњавао књазу Николи да је у оном моменту илузорно захтијевати од Порте да призна независност Црне Горе или јој да какве уступке. По његовом мишљењу књаз је требало да буде задовољан и тиме што је прошла опасност од рата која је Црној Гори у почетку спора пријетила. Ако Турска није јавно дала Црној Гори сатисфакцију, њен положај према Порти остајао је исти онакав какав је био прије боја у Липову, јер је стање у Липову остајало исто, агент у Скадру је требало да буде враћен, а гранична комисија да настави рад.⁵¹ У таквим околностима спор би стварно, ако не и формално, био ријешен, а ако би се наставио, онда би то било само питање форме. Због тога је Русија препоручила књазу да више не инсистира на сукобу, јер је Порта гледала на Црну Гору као на „политичку аномалију“ а не као на независну земљу, па је сигурно да према њој неће поступити онако како би поступила према некој великој и утицајној држави. У спору је министар иностраних послова Турске Халил-Шефкет паша изјавио да се Порта више не интересује за питање сукоба у Липову, и да за њу оно више нема практичне важности.⁵²

Напоменуто је да је руски конзул у Дубровнику Александар Јонин стално утицао на књаза Николу да питању спора око Липова прилази мирољубиво. Пошто је Порта изјавила да је више не интересује спор око боја у Липову, Јонин је савјетовао књазу Николи да ни он више не покреће то питање, јер би то само раздраживало Турску а Црној Гори не би донијело никакве користи, већ, напротив онемогућило да се у њеним односима са Турском само по себи врати стање какво је постојало прије боја у Липову. Књаз Никола је прихватио тај савјет и тако је спор око боја окончан — тиме што је заборављен без икаквих споразума, изјава извињења или давања сатисфакција.

Послије Портиних пријетећих телеграма и упорних захтјева да јој се да сатисфакција за убијене војнике и наводну повре-

⁵⁰ Исто, Јонин — Игњатијеву, 20. XI 1872.

⁵¹ Исто, Игњатијев — Јонину, бр. 1195, 17. XI 1872.

⁵² Исто, Игњатијев — Јонину, бр. 1320, 23. XII 1872.

ду територије, овакав исход — ћутање Турске — био је сатисфакција неке врсте за Црну Гору. По савјету Русије књаз Никола је одустао од даљег тражења формалне сатисфакције. Обновљати своје захтјеве и бити непопустљив и последије савјета Русије, није било препоручљиво. Ако су Турци били прешли црногорску границу, отуда су истјерани уз знатне губитке и тако у војном погледу претрпјели пораз. Књазу Николи је било стало да се у европском јавном мњењу схвати да нијесу Црногорци ти који изазивају сталне немире на граници, већ да су за то углавном криви Турци. Он је желио да искористи овај сукоб да би задао Турској морални удар тиме што би се доказало да она не поштује ни најелементарније норме међународног права, а с друге стране да докаже да Црна Гора није „разбојничко гнијездо“ већ земља у којој је власт довољно снажно организована, да она има ауторитет и поштује норме међународног права, иако није међународноправно призната као независна земља. Све би то могло убједити европску дипломатију да је Црна Гора земља са апаратом и народом којима треба ukazати поштовање и сматрати их за мирољубиве, а то би био допринос сталној борби за међународно признање Црне Горе као независне земље. Но овом приликом књаз Никола није могао постићи да се на Црну Гору гледа као на независну државу, према којој треба имати поштовања и дипломатског резона, а Русија, усамљена у тим настојањима, није Црној Гори то могла прибавити.

Књаз Никола није успио да добије од Турске јавно признање своје кривице за бој у Липову, јер је она упорно одбијала да то уради. У ондашњим околностима то је било готово и немогуће постићи. Отуда је књаз пристао да више не поставља питање боја, јер је Турска била обећала да ће примити црногорског агента у Скадар, што је било попуштање Порте на једном, за дипломатске односе Црне Горе, далеко важнијем питању од боја у Липову.

Пошто је на овај начин спор око боја у Липову окончан, босански валија Мустафа-Асим паша је предложио да се приступи рјешавању права својине на имању у Липову. Турска је имала право да то захтијева, јер је требало извршити само одредбу „Свеске спецификација“ међународне комисије за разграничење. Између босанског валије и књаза Николе почела је обимна преписка, али не о томе да ли имања у Липову треба вратити колашинским муслиманима, јер се то сматрало за ријешено, већ о квантуму земљишта које им треба дати.

Раније је изнесено да је „Свеска спецификација“ предвиђала да разорено село Липово припада становницима Колашина. Око појма „разорено село“ настала је дуга преписка, која се отегла унедоглед. Црна Гора је тврдила да под тим појмом треба схватити, као што је било вјерно тексту одредбе, само неколико кућа у Липову са њиховим окућницама, а Турска да се под тим подразумева сва земља која је некада припадала Колашинцима, што је било у духу одредбе. Овог свог тумачења Црна Гора

се упорно придржавала, јер ако би се успјело да се оно и Турској наметне, био би сачуван знатан комплекс земљишта који би иначе морао припасти Колашинцима. Да би се што више одгодило коначно рјешење питања имања у Липову и тиме пружала могућност Ровчанима и Морачанима да и даље користе та турска имања, створен је овакав план: треба искористити повољну околност што ће Мустафа-Асим паша бити, како је било саопштено, премјештен из Сарајева у Скадар, чиме ће Колашин остати ван граница његове јурисдикције, да се не одигра на његов захтјев. Ако би пак нови босански валија поновио захтјев свог претходника, може се и тада избјећи одговор, јер би било могуће рећи му да су преговори око Липова почети са Мустафа-Асим пашом и да књаз Никола намјерава да их са њиме и заврши. На тај начин би се избјегао писмени одговор на захтјев босанског валије, у коме се морало било шта одређено рећи, а то је било веома деликатно и опасно, јер је право било на турској страни. Сљедећи посао по овом плану било би путовање Станка Радоњића у Скадар чим тамо дође Мустафа-Асим паша. Требало је да он с њим покуша ријешити питање имања у Липову а да се при томе придржава црногорског тумачења појма „разорено село“.⁵³

Књаз Никола се надао и у један посебан начин рјешења овог питања. Наиме, послје боја у Липову догодило се оно што нико није очекивао — између Црногораца и Турака успостављени су тако добри односи какви су ријетко кад раније постојали. Бојем у Липову, код једног дијела својих држављана, Турска је себи задала морални удар, па се књаз Никола надао да Колашинци неће више подстрекавати своју власт на нове претензије према Црној Гори. У тој нади та је подржавало и то што је знатан број муслимана, незадовољан турском влашћу, бјежао у Црну Гору. Међу овим емигрантима налазили су се и муслимани из угледних кућа у Никшићу: Мушовића, Пиводића, Ризванбеговића. Један број муслимана из Липова био је још 1869. године примио црногорско држављанство, па је крајем 1872. у Црној Гори било 73 муслимана. Књаз Никола се надао да ће добрим ставом привући колашинске муслимане, као што је то био урадио са дијелом Никшићана, и да би, можда, један дио њих, који имају имања у Липову, примио црногорско држављанство.⁵⁴ Али ово је са Колашинцима било теже постићи него са Никшићанима, код којих су за то искоришћаване њихове племенске везе са својим бившим племенима. Ипак, ова могућност да се ријешити питање имања у Липову била је тешко изводљива, па се на њу није могло озбиљно ни рачунати. Преостајало је да се натезе са Турском, како би се коначно рјешење што даље одложило. Да би се то постигло, Црној Гори није преостајало ништа друго него да се упорно придржава свог тумачења поменуте одредбе „Свеске спецификација“.

⁵³ Исто, Јонин — Игњатијевић, 13. I 1873.

⁵⁴ Исто.

Премда је тешко било бранити црногорско тумачење одредбе, ипак је књаз Никола сугерисао Мустафа-Асим паши да би требало формирати међународну комисију ради тумачења спорне одредбе.

Књаз Никола је стално одуговлачио да писмено одговори босанском валији на захтјев да се Колашинцима врати њихова имања у Липову. Због тога је Мустафа-Асим паша, средином априла 1873. године, послао на Цетиње свог секретара др Кечета. Њему је књаз Никола предложио да се питање имања у Липову ријешити тако што би се Колашинцима дао простор од неколико стотина корака око порушених кућа у Липову.⁵⁵ Ово Турска није хтјела прихватити па је питање имања остало и даље неријешено.

Овај спор ће се водити још дуго, час с већом, час с мањом жестином — управо све донде док је Колашин био у саставу Турске, а то је још пуних шест година послје боја у Липову.

R É S U M É

Radoman Jovanović

LES RAPPORTS LIMITROPHES MONTÉNÉGRINS-TURCS ET LA BATAILLE A LIPOVO EN 1872

En 1872 sur la frontière monténégrine-turque quelques conflits eurent lieu dont le plus grand était celui à Lipovo, près Kolašin. Le colonel turc Salih-bey entra avec son armée le 28 septembre dans la région monténégrine de Lipovo. Les Monténégrins s'opposèrent et une bataille violente s'engagea. Le prince Nikola exigea obstinément que la Turquie reconnaisse sa faute par rapport au conflit, qu'elle donne la satisfaction au Monténégro et qu'on montre à la diplomatie européenne que la Porte était coupable pour le conflit sur la frontière monténégrine-turque. La Turquie refusa et cela aboutit à une crise aiguë de rapports entre le Monténégro et la Turquie. De peur que cette crise ne dégénère à un conflit armé aux proportions plus grandes, la Russie conseilla le prince Nikola de ne plus poser la question concernant la bataille de Lipovo. Il y céda et le différend touchant la provocation du conflit en fut terminé.

⁵⁵ АМСПФ, вол. 19, фол. 7—73, Секалди — министру спољних послова, Скадар, 29. IV 1874; ДМЦ — Н I, Мустафа-Асим паша — књазу Николи, 4. IV 1873, ПС, Јонин — Стремоухову, бр. 93, 3. IV 1873.